A ZHANGJIASHANI LELETEK ÉS A *ZOUYANSHU*

Salát Gergely

Bevezetés

A legkorábbi ránk maradt kínai törvénykönyv az i. sz. 8. századból való,[1] az ezt megelőző korok kínai jogrendszeréről egészen a legutóbbi időkig csak igen keveset tudtunk. Ez a helyzet az 1970-es években kezdett megváltozni, amikor a megszaporodó építkezések következtében egyre több, szövegeket is rejtő ókori sírt találtak Kína különböző vidékein. A jogtörténet szempontjából az egyik legfontosabb lelet az 1975-ben feltárt shuihudi 睡虎地 szövegcsoport, amely – más témájú írások mellett – körülbelül 600 jogi vonatkozású feliratos bambuszlapot tartalmazott. A Hubei tartományi Shuihudi az ókori Qin 秦 állam területén feküdt, s az i. e. 217-re datált sírban talált szövegek a Qin-beli közigazgatási és büntetőjogba nyújtanak bepillantást. A szövegek alapján egyértelművé vált, hogy az i. e. 3. századi Kínában rendkívül bonyolult és fejlett törvénykezési rendszer létezett.[2]

A Shuihudinál feltárt szövegeket jól kiegészíti egy másik szövegcsoport, amelyet 1983-ban találtak szintén Hubei tartományban, Zhangjiashan 張家山 mellett az M 247-es számú sírban. A sír agyag-, lakk- és bronztárgyak mellett körülbelül 1000 feliratos bambuszlapot rejtett, amelyek különböző jellegű szövegeket tartalmaztak. A szövegek közül az egyik legfontosabb egy jogi dokumentumgyűjtemény, amely a *Zouyanshu* 奏讞書 címet viseli. Jelen tanulmány a *Zouyanshu*ban szereplő Han-kori 漢 jogeseteket ismerteti, s egy szökött rabszolga perén keresztül igyekszik bemutatni a korai Han-kori ítélkezési rendszert. Mielőtt azonban rátérnénk a jogi szövegekre, röviden bemutatjuk a zhangjiashani leleteket, amelyekről – tudomásunk szerint – még nem született nyugati nyelvű leírás.[3]

---

[1] A szóban forgó kódex a híres *Tanglü shuyi* 唐律疏議 (*A Tang-dinasztia törvénykönyve kommentárokkal*). Legelterjedtebb modern kiadása: Zhonghua Shuju, Beijing 1983. A törvénykönyv első változatát 653-ban hirdették ki, ránk egy későbbi, 737-es változat maradt.

[2] A shuihudi leletekről bővebben lásd Salát Gergely: *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényeiről a shuihudi leletek alapján.* (Sinológiai Műhely 3.) Balassi, Budapest 2003. A jogi vonatkozású szövegek közlését lásd például Shuihudi Qin Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: *Shuihudi Qin mu zhujian*. Wenwu Chubanshe, Beijing 1978 [A shuihudi Qin sírban talált bambuszlapok]; angol fordításukat lásd Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in law. An Annotated Translation of the Ch'in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century B. C. Discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. XVII.) E. J. Brill, Leiden 1985. A shuihudi leleteknél kevésbé terjedelmes, de ugyanolyan fontos jogi szövegeket találtak 1986-ban a Hubei tartományi Baoshannál 包山. Ez utóbbi szövegek az i. e. 4. századi Chu államból valók, s a későbbi Qin- és Han-belitől jelentősen eltérő jogszemléletet és -gyakorlatot tükröznek. Bővebben lásd Weld, Susan: Chu Law in Action. Legal Documents from Tomb 2 at Baoshan. In: *Defining Chu. Image and Reality in Ancient China*. Szerk. Cook, C. A. – Major, J. F., University of Hawaii Press, Honolulu 1999, pp. 77–97.

[3] Bár jelentősebb nyugati nyelvű publikáció még nem született a zhangjiashani leletekről, nemzetközi konferenciákon több előadás is elhangzott velük kapcsolatban, pl. Susan Weld (Harvard Law School): „Rough Justice: Women in an Early Han Casebook", (1996 AAS Annual Meeting, Honolulu); uő: „The Han Casebooks from Jiangling" (1997 AAS Annual Meeting, Chicago); Ulrich Lau (Heidelberg): „Criminal Procedure in the Early Han Period as Reflected in the Recently Discovered Bamboo Tablets of Zhangjishan." 1998 EACS Conference, Edinburgh; uő: „The Concept of Criminal Offence and Principles for Determining Punishment in Early Imperial China as Reflected in the Bamboo Texts of Zhangjiashan and Shuihudi", 2000 EACS Conference, Torino; Michael

I. A zhangjiashani leletek

Az M 247-es sírra 1983 végén bukkantak a régészek egy téglagyár területén. A helyszínen két másik sírt is feltártak, ezek azonban nem rendelkeztek olyan gazdag sírmelléklettel, mint az M 247-es. A sírokat az idők folyamán sár töltötte meg, amelyben a holttestek elenyésztek, a sírmellékletek azonban – beleértve a szövegek többségét is – szerencsésen konzerválódtak.[4]

Az M 247-es sír körülbelül ötven tárgyi melléklet mellett (edények, sírfigurák, fából készült fegyverek, ecsettartó, tusdörzsölő kő, galambfejű bot, szekérmodell stb.) több mint ezer feliratos bambuszlapot rejtett. (A hosszúkás, csík formájú vékony bambuszlap [*zhujian* 竹簡] a papír feltalálása előtt a legáltalánosabban elterjedt íróanyag volt Kínában.) A lapok az alábbi szövegeket tartalmazták:[5]

a) Han lü 漢律 („A Han-dinasztia törvényei"). A törvények több mint ötszáz bambuszlapot tesznek ki, de egyelőre csak a címüket publikálták, a szövegüket nem. A törvénycímek jelentős része megtalálható a Qin-kori joganyagban is, ami arra utal, hogy a korai Han-korban számos Qin-beli törvényt átvettek és alkalmaztak.[6] A törvényszövegek jövőbeli közlése tudománytörténeti jelentőségű esemény lesz, hiszen ehhez hasonló terjedelmű elsődleges jogforrás nem maradt ránk a kínai ókorból.[7]

b) Zouyanshu („Beadványok és jelentések"). A szöveg ismertetését lásd a II. pontban.

c) Gai Lu 蓋盧. Gai Lu Wu 吳 állam uralkodója volt a Tavaszok és őszök korszakban (i. e. 722–481). A nevét viselő szöveg kérdés-felelet formában írt hadtudományi munka, amelyben a kérdező Gai Lu, a válaszokat pedig Shen Xu 申胥, ismertebb nevén Wu Zixu 伍子胥, a híres Wu-beli államférfi adja. A *Hanshu* 漢書 bibliográfiai fejezetében a hadtudományi művek között szerepel egy *Wu Zixu* című munka, amely azonban mára elveszett. Nem tudni, hogy e műnek van-e kapcsolata a zhangjiashani szöveggel. A *Gai Lu* tanításain erősen érződik a yinyang 陰陽 iskola hatása, Wu Zixu válaszai a hadtudományi kérdéseket kozmológiai szempontból közelítik meg. Éppen ezért a szöveg a yinyang iskola kutatásának is fontos forrása lehet.[8]

Luedke (Heidelberg): „Philosophy and Politics: New Insights into Early Imperial China Derived from the Text Finds at Zhangjiashan", 2000 EACS Conference, Torino. Tudomásom szerint Weld és Lau egymástól függetlenül dolgoznak a szövegek angol fordításán, de munkájuk egyelőre nem jelent meg.

[4] A régészeti feltárás és a sírok ábrákkal, fényképekkel illusztrált ismertetését lásd Jingzhou Diqu Bowuguan: Jiangling Zhangjiashan sanzuo Han mu chutu dapi zhujian. In: *Wenwu* 1985/1, pp. 1–8. [A jianglingi Zhangjiashannál feltárt három sírból előkerült nagy mennyiségű bambuszlap].

[5] A zhangjiashani szövegek ismertetését lásd Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Jiangling Zhangjiashan Han jian gaishu. In: *Wenwu* 1985/1, pp. 9–15. (Újraközlés: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001, pp. 179–192.) [A jianglingi Zhangjiashannál talált Han-kori bambuszlapok ismertetése].

[6] Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Zhangjiashan gaishu. pp. 9–11; Li Xueqin: Lun Zhangjiashan 247 hao mu Han lü zhujian. In: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001 pp. 193–199. [A zhangjiashani 247-es számú sírból előkerült Han-kori törvényekről]; Hulsewé, A. F. P.: Fragments of Han Law. In: *T'oung Pao* 76 (1990), pp. 208–209.

[7] Az ókori kínai jogra vonatkozó eddig megismert információkat eddig jobbára történeti és filozófiai művek elszórt utalásaiból gyűjtötték össze a kutatók; az egész ókorra vonatkozóan lásd például Liu, Yongping: *Origins of Chinese Law. Penal and Administrative Law in its Early Development.* Oxford University Press, Hong Kong, Oxford, New York 1998; a Han-korról lásd Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Han Law. Volume I. Introductory Studies and an Annotated Translation of Chapters 22 and 23 of the History of the Former Han Dynasty*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. IX.) E. J. Brill, Leiden 1955.

[8] Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Zhangjiashan gaishu. pp. 12–13.

d) Maishu 脈書 („Orvosi szöveg"). A zhangjiashani orvosi szöveg igen közel áll a Mawangduinál 馬王堆 feltárt, selyemre írt hasonló munkákhoz, olyannyira, hogy ez utóbbiakat a zhangjiashani szöveg alapján sikerült kiegészíteni. A *Maishu* számtalan betegség nevét tartalmazza, s sok olyan elem található benne, amelyről korábban azt gondolták, hogy csak jóval később jelent meg a kínai orvostudományban.[9]

e) Yinshu 引書 („Légzőgyakorlatok leírása"). A szöveg különböző légzőgyakorlatokat ír le, amelyek az egészség megőrzését, s egyes betegségek gyógyítását szolgálják. A *Yinshu* a betegségek kialakulásának okait is részletezi. Ha a szöveget összevetjük a Mawangduinál talált *Daoyintu* 導引圖 *(Légzőgyakorlatok képekben)* című tekercccsel – ez utóbbi 44 különböző gyakorlat képi ábrázolását tartalmazza –, akkor láthatjuk, hogy a zhangjiashani szöveg több olyan gyakorlatról ad szöveges leírást, amelyet a mawangdui tekercs képen ábrázolt.[10]

f) *Suanshu shu* 算數書 („Számtani kézikönyv"). A szöveg kérdés-felelet formájában számítási-számolási megoldásokat tartalmaz. A *Suanshu shu* jelentőségét az adja, hogy ez az egyik legkorábbi fennmaradt számtani szöveg. A leghíresebb ilyen típusú művet, a *Jiuzhang suanshu*t 九章算術 egy-két évszázaddal későbbre datálják, de a zhangjiashani szöveg felfedezése bebizonyította, hogy a *Jiuzhang suanshu*ban található formulák jó része már legkésőbb az i. e. 2. század első évtizedeiben ismert volt Kínában.[11]

g) Lipu 歷譜 („Évkönyv"). A rövid (19 bambuszlapot kitevő), töredékes szöveg kronologikus rendben, évkönyvszerűen adja meg a sírtulajdonos életének főbb eseményeit. Az évkönyv összesen tizenhét évet ölel fel, Han Gaozu 漢高祖 császár ötödik évétől (i. e. 202) Lü 呂 császárné második évéig (i. e. 186). Az i. e. 202-es évnél az szerepel, hogy „elfoglaltatott", esetleg „elfogatott Han által" *(jiang wei Han* 降為漢), ami vagy a sírtulajdonos származási helyére, Chura 楚 utal, vagy pedig magára a tulajdonosra. A történeti művekből tudjuk, hogy Qin i. e. 206-ban bekövetkezett bukása után Chu és Han elkeseredett háborút vívott egymás ellen, s hogy e háború i. e. 202-ben ért véget Han győzelmével – ezt jelezheti az évkönyvbeli dátum. A *Lipu* szerint Hui 惠 császár első évében (i. e. 194) a sírtulajdonos „megbetegedett és elbocsátották" (*bing mian* 病免). A szóhasználat jelzi, hogy az illető egészen addig hivatalnok volt a Han-ház szolgálatában. I. e. 194 után valószínűleg visszatért szülőföldjére, Chuba, Ji'nan 紀南 város közelébe, s itt érte később a halál.[12] (Ez a vidék, ahol Zhangjiashan is található, eredetileg Chu államhoz tartozott, majd i. e. 278-ban elfoglalta Qin. Qin bukása után rövid időre az újjáalakuló Chuhoz került, míg végül i. e. 202-ben Han hódította meg. Mindenesetre a környéken a Chu-beli hagyományok sokáig erősen éltek, s a zhangjiashani sírokból előkerült edények is Chu-beli jellegzetességeket mutatnak.[13])

---

[9] Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Zhangjiashan gaishu. p. 13.

[10] Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Zhangjiashan gaishu. pp. 13–14; Li Xueqin: „Yinshu" yu „Daoyintu". In: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001, pp. 222–225. [A „Légzőgyakorlatok leírása" és a „Légzőgyakorlatok képekben"].

[11] Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Zhangjiashan gaishu. p. 14; Li Xueqin: „Suanshu shu" jieshao. In: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001, pp. 226–229. [A „Számtani kézikönyvről"]. Az ókori kínai matematikáról lásd P. Szabó S.: Tudomány és természetfilozófia az ókori Kínában. In: *A tudományos gondolkodás története.* Szerk. Ropolyi L. – Szegedi P., ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2000, pp. 52–58.

[12] Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Zhangjiashan gaishu. pp. 14–15; Chen Yaojun – Yan Pin: Jiangling Zhangjiashan Han mu de niandai ji xiangguan wenti. In: *Kaogu* 1985/12, pp. 1124–1129. [A jianglingi Zhangjiashannál talált Han-kori sír datálása és az ezzel kapcsolatos kérdések]. pp. 1124–25.

[13] Chen Yaojun – Yan Pin: Niandai. pp. 1126–1129.

h) Qiance 遣冊 („Sírleltár"). A szöveg tételesen felsorolja a sírba rejtett tárgyakat. A leltár és a sírban talált sírmellékletek pontosan megfelelnek egymásnak.[14]

Ami a sír datálását illeti, a kutatóknak viszonylag könnyű dolguk volt. A fent említett évkönyv i. e. 186-ban ér véget, ami valószínűvé teszi, hogy a sír tulajdonosa ebben az évben halt meg. A törvénycikkelyek között szerepel egy, amely „a második év törvényei" (*ernian lüling* 二年律令) címet viseli, s a törvényszövegekben szereplő bizonyítékokból (újonnan létrehozott vagy megszüntetett tisztségek említése, névtabu, történeti személyekre való utalások) arra lehet következtetni, hogy ez csak Lü császárné második évét (i. e. 186) jelentheti. A szövegekben semmi nem utal arra, hogy a lelet ennél későbbi lenne, sőt egyes későbbi császárnevek írásjegyeinek előfordulása a szövegekben kizárja ezt a lehetőséget.[15] A sír formája, típusa, valamint a tárgyi sírmellékletek a datálást illetően egybevágnak a szövegekkel: más korabeli, jól datálható sírokból előkerült leletekkel összevetve nyilvánvaló, hogy a sír a korai Han-korból, az i. e. 2. század első évtizedeiből való.[16]

A sír tulajdonosáról viszonylag keveset tudunk. Mint már említettük, a *Lipu*ból kiderül, hogy legkorábban i. e. 202-től i. e. 194-ig a Han-dinasztia hivatalnoka volt, s i. e. 186-ban halt meg szülőföldjén, az ősi Chu állam területén. A sírban talált ecsettartó és tusdörzskő is jelzi, hogy írástudó személy volt, a „galambfejű bot" pedig arra utal, hogy halálakor már idős lehetett (ilyen botot ugyanis a nagyon idős embereknek volt szokás ajándékozni). A koporsójába rejtett szövegek változatos jellege azt mutatja, hogy nagy műveltségű, széles érdeklődési körű személy volt, hiszen foglalkozott törvénykezéssel, hadtudománnyal, orvoslással, testedzéssel, számtannal stb. A sírmellékletekből kiderül, hogy jómódú (ám nem fényűzően gazdag) ember volt. Feltételezhetjük, hogy hivatali pályafutását Qin-ben kezdte, s amikor a belháborúban győztes, ám súlyos hivatalnokhiánnyal küzdő Han-ház igyekezett saját közigazgatási rendszerét kiépíteni, a sír tulajdonosa – immár meglett emberként – az új dinasztia szolgálatába állt. Nyolc-kilenc évnyi szolgálat után betegség vagy magas életkora miatt visszavonult, de valamilyen módon részt vett a helyi igazgatásban, hiszen a sírjában talált jogi szövegek egy része visszavonultsága idejéből származik. Talán az ítélkezésben segédkezett a helyi hivatalnokoknak, vagy leendő mandarinokat tanított.

II. A Zouyanshu

A *Zouyanshu* jogi tartalmú szöveg, de nem törvénycikkekből, hanem mintadokumentumokból áll.[17] A gyűjtemény összesen 227 bambuszlapot foglal el, s 22 dokumentumot tartalmaz. Az egyes szövegek egy-egy jogesetet tárgyalnak, de valószínűleg nem elsődleges termékei az igazságszolgáltatásnak, hanem mintadokumentumok, vagyis megtörtént esete-

[14] Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Zhangjiashan gaishu. p. 15; Chen Yaojun – Yan Pin: Niandai. pp. 1125–26.

[15] A szövegekre épülő datálásról lásd Chen Yaojun – Yan Pin: Niandai. pp. 1124–26.

[16] A sírmellékletek datálásáról lásd Chen Yaojun – Yan Pin: Niandai. pp. 1126–29; Jingzhou Diqu Bowuguan: Zhujian. pp. 7–8.

[17] A szöveg közlését lásd Jiangling Zhangjiashan Han Jian Zhengli Xiaozu: Jiangling Zhangjiashan Han jian „Żouyanshu" shiwen (yi). In: *Wenwu* 1993/8, pp. 23–25.; uő: Jiangling Zhangjiashan Han jian „Zouyanshu" shiwen (er). In: *Wenwu* 1995/3, pp. 31–36. [A jianglingi Zhangjiashannál talált Han-kori Zouyanshu szövegének átírata, első, második rész]. A továbbiakhoz a szövegnek ezen kiadását használtuk. A *Zouyanshu* ismertetését lásd Li Xueqin: „Zouyanshu" jieshuo (shang). In: *Wenwu* 1993/8, pp. 26–31; uő: „Zouyanshu" jieshuo (xia). In: *Wenwu* 1995/3, pp. 37–42. [A Zouyanshu magyarázata, első, második rész].

ken alapuló iratformulák, amelyek azt a célt szolgálták, hogy leendő vagy gyakorló hivatalnokok segédeszközként használhassák őket egy bizonyos jelentéstípus megírásához. A hasonló mintairatok meglehetősen elterjedtek lehettek a korban, a shuihudi szövegek között is találhatunk ilyet. Ez utóbbi mintagyűjtemény a *Fengzhen shi* 封診式 *(Minták pecsételéshez és nyomozáshoz)* címet viselte, s főleg a perekről és a büntetőügyekben lefolytatott nyomozásokról írandó jelentésekhez szolgáltatott mintákat.[18] A *Zouyanshu* ezzel szemben egy másik büntetőeljárási cselekményhez, a *yan* 讞 nevű jelentéstípus elkészítéséhez nyújtott segítséget. A *yan* pontos jelentéséről a *Hanshu (A Han-dinasztia története) Xingfazhi* 刑法志 *(Értekezés a büntetésekről és törvényekről)* című fejezete ad tájékoztatást. E szerint i. e. 200-ban az újonnan megalakult Han-dinasztia első császára, Liu Bang 劉邦 (posztumusz nevén Han Gaozu) így igyekezett a törvénykezést egységesíteni és kiszámíthatóvá tenni:

A Magasságos Császár, uralkodásának hetedik évében, a következő rendelkezést bocsátotta ki a császári titkároknak:

> „Ha az ítélkezésben kételyek merülnek fel, az [ítélkező] hivatalnok néha nem mer dönteni, s a bűnösöket hosszú ideig nem ítélik el, míg az ártatlanokat sokáig őrizetben tartják anélkül, hogy döntenének ügyükről. Ezért mostantól fogva a járások (*xian* 縣) és határkörzetek (*dao* 道) hivatalaiban, ha egy kétséges ügy merül fel, akkor arról minden esetben nyújtsanak be jelentést (*yan*) ahhoz a kétezer vékányi [fizetéssel rendelkező] hivatalnokhoz, aki alá tartoznak. A kétezer vékányi [fizetéssel rendelkező] hivatalnok küldjön válaszleiratot (*bao* 報), amely tartalmazza a bűncselekmény megnevezését (*zui ming* 罪名) és [a bűnnek] megfeleltethető (*dang* 當) [büntetést]. Valamennyi olyan ügyet, amelyben nem tud dönteni, továbbítsa az igazságügyi miniszternek (*tingwei* 廷尉). Az igazságügyi miniszter is küldjön válaszleiratot, amely tartalmazza a [bűncselekmény és a büntetés] megfeleltetését. Az olyan ügyekről, amelyekben az igazságügyi miniszter sem tud dönteni, tisztelettel készítsen egy beadványt (*zou* 奏), amelyhez csatolja a vonatkozó megfeleltetéseket *(dang)*, hasonló jogeseteket (*bi* 比), törvényeket (*lü* 律) és rendeleteket *(ling* 令*)*, s így tájékoztassa [a császárt].”[19]

A szakasz megértéséhez szükséges tudni, hogy a Han-kori ítélkezési (és közigazgatási) rendszer alapvetően háromszintű volt. A legalsóbb szint, ahol a központi kormányzat által kinevezett hivatalnok tevékenykedett, a járás vagy körzet *(xian)* volt. Ahol nagy számban élt nem kínai népesség, ott ugyanezt az egységet „határkörzetnek” *(dao)* nevezték. A járásfőnököt *ling*nek 令 nevezték, ha a járásban több mint tízezer család élt, s *zhang*nak 長, ha ennél kevesebb. (A tízezres határt természetesen nem mindig vették szó szerint). A korai Han-korról nincs adatunk, de azt tudjuk, hogy i. sz. 2-ben 1577 járás és 30 határkörzet volt

[18] A szöveg közlését lásd Shuihudi Qin Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: *Zhujian. pp.* 244–279; angol fordításukat lásd Hulsewé: *Qin law*. pp. 183–207 és McLeod, K. C. D. – Yates, R. D. S.: Forms of Ch’in Law. An Annotated Translation of the Feng-chen shih. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 41 (1981): 1, pp. 111–163.; magyarul lásd Salát: *Büntetőjog*. pp. 211–231.

[19] Ban Gu: *Hanshu*. Zhonghua Shuju, Peking 1975, Vol. 4, p. 1106 [A Han-dinasztia története]; Hulsewé: Remnants of Han law. p. 343; Hulsewé, A. F. P.: The Functions of the Commandant of Justice during the Han Period. In: *Chinese Ideas about Nature and Society. Studies in Honour of Derk Bodde.* Szerk. Le Blanc, C. – Blader, S., Hong Kong University Press, Hong Kong 1987, p. 250.

Kínában. A járásfőnököt a központi kormányzat nevezte ki, s legfontosabb segítője a járásfőnök-helyettes (*cheng* 丞) volt. Ők ketten voltak felelősek, más egyéb teendőik mellett, a járásban történt bűnügyek kinyomozásáért és a bűnösök feletti ítélkezésért.[20]

A járások felett a tartományi szint (*jun* 郡) állt. A korai Han-korban számos tartománynyi területet császári hercegek kaptak adománybirtokul, az ilyen egységeket „hercegségnek" (*wangguo* 王國) nevezték. Gaozu császár halálakor, i. e. 195-ben Kínában 57 tartomány és hercegség volt. A tartományok élén kormányzó (*junshou* 郡守, majd i. e. 148-tól *taishou* 太守) állt, akit egy kormányzóhelyettes *(cheng)* segített. A kormányzó a kétezer véka (*shi* 石) gabonányi jövedelmű hivatalnoki osztályba tartozott, így a fenti passzusban szereplő kétezer vékás hivatalnok a tartomány vezetőjére utal. A kormányzó és helyettese szintén részt vett az igazságszolgáltatásban.[21]

A központi kormányzatban fontos szerepet játszott a „kilenc miniszter" (*jiu qing* 九卿).[22] Ezek egyike volt az igazságügyi miniszter (*tingwei*, majd i. e. 144–137 között *dali* 大理), aki a birodalmi igazságszolgáltatásért felelt. Általában ő döntött a fontosabb és a kétséges ügyekben, s ő értelmezte a törvényeket.[23]

Mind a kormányzat, mind az igazságszolgáltatás csúcsán a császár állt, aki elméletben a birodalom legfelsőbb bírója volt. A gyakorlatban azonban csak ritkán avatkozott bele a törvénykezésbe.

A fenti rendelet szerint egy ügy, ha a vonatkozó törvények értelmezésével vagy az eset megítélésével kapcsolatban súlyos kételyek merültek fel, a következő szinteket járhatta be: járás → tartomány → igazságügy-miniszter → császár. A járás által a kétes ügyről benyújtott jelentést nevezték *yan*nek, amelyet a tartományi szint továbbíthatott az igazságügy-miniszternek. Ez utóbbi, ha nem tudott dönteni, beadványban *(zou)* tájékoztatta az uralkodót az esetről. Erre a két dokumentumtípusra vonatkozik a zhangjiahsani szöveg címe (*Zouyanshu* – „Beadványok és jelentések").

Hogy pontosan mit tartalmaztak az ilyen jelentések, arról a *Zouyanshu* kimerítő információkkal szolgál. Az egyes dokumentumok nem teljesen egységesek, de a leggyakoribb irattípus az alábbi részleteket tartalmazza:

a) A jelentéstétel ideje: év (a mindenkori császár uralkodási évében megadva), hónap (sorszámmal), az adott hónap első napja (ciklikus jegyekkel), valamint a jelentéstétel napja (szintén ciklikus jegyekkel). A fentiek részben vagy egészben hiányozhatnak.

b) A jelentést benyújtó hivatalnok neve, állomáshelye és tisztsége. A jelentést általában egy járásfőnök *(ling)* és a helyettese *(cheng)* írja; a rájuk vonatkozó adatok némelyike hiányozhat.

c) Az eset leírása. Ez tartalmazza a feljelentést tevő, a vádlott és a tanúk nevét és vallomását, a tárgyi bizonyítékok és a per menetének ismertetését. A rész általában a vádlott beismerő vallomásával zárul.

d) A döntésért folyamodás formulája. A hivatalnok jelzi, hogy mely vádlott megítélése kétséges, s kéri az ügy elbírálását. Ez a rész tartalmazhatja az iratot lejegyző írnok nevét is.

e) A hivatalnok(ok) javaslatai (*li yi* 吏議 vagy *li dang* 吏當). Nem tudni, hogy járási vagy tartományi szintű hivatalnokról van szó. A részben a szóban forgó hivatalnok egy vagy

[20] Bielenstein, H.: *The Bureaucracy of Han Times.* (Cambridge Studies in Chinese History, Literature and Institutions) Cambridge University Press, Cambridge 1980, pp. 99–100.
[21] Bielenstein: *Bureaucracy*. p. 93.
[22] Bielenstein: *Bureaucracy*. p. 17.
[23] Az igazságügyi miniszterről lásd Bielenstein: *Bureaucracy.* pp. 38–39; bővebben lásd Hulsewé: Commandant of Justice.

több javaslatot tesz a kiszabandó büntetés mértékére, s a felsőbb hatóság, amelynek a jelentést benyújtják, általában ezen javaslatok közül választja ki azt az ítéletet, amelyet megfelelőnek lát.

f) A felettes hatóság (általában az igazságügyi miniszter) válaszleirata. Ez a rész tartalmazza a döntést, amely a leggyakrabban a hivatalnok javaslatain alapul. Ha a miniszter szerint szükségtelen volt a jelentést benyújtani, mert az eset egyértelmű, azt ebben a részben jelzi.

Mindezek természetesen csak a legáltalánosabban előforduló elemek, a dokumentumok többsége többé-kevésbé eltér e formulától. Az iratok a szerint is különböznek, hogy mely szint nyújtja be őket, s mely szint hozza a döntést.[24]

A mintadokumentumok, úgy tűnik, valós eseteken alapulnak, s a többségük pontos datálással rendelkezik. Az esetek a *Zouyanshu*ban fordított időrendi sorrendben követik egymást, vagyis az első eset a legkésőbbi, az utolsó pedig a legkorábbi. A legkésőbbi eset Han Gaozu császár tizenegyedik évében, i. e. 196-ban történt. Han Gaozu uralkodására (i. e. 206–195) összesen 16 eset esik,[25] a Hant megelőző Qin-ház idejére 4, s ezek mellett 2 szöveg igen korai, a Tavaszok és őszök korszakából (i. e. 8–5. sz.) származó ügyet tárgyal.[26]

Terjedelmi okokból itt nincs módunk a *Zouyanshu* teljes fordítását közölni, de az alábbiakban röviden ismertetünk néhány esetet, illetve a III. pontban illusztrációképpen közöljük az egyik dokumentum fordítását. Az esetek előtti sorszám a szöveg *Wenwu*-beli közlésénél adott sorszámot jelzi.[27] Az alábbi esetek kivétel nélkül Han Gaozu császárnak, vagyis a Han-ház alapítójának uralkodása alatt történtek.

Az eseteket azért tartjuk különösen érdekesnek, mert az ókori kínai közemberek mindennapjairól meglepően keveset tudunk, s e passzusok ezekbe nyújtanak betekintést. Bár a korból számos szöveg hagyományozódott ránk, ezek alapvetően két témával foglalkoznak: *1)* Hogyan látta a korabeli kínai uralkodó osztály (és írástudó réteg) a világot, mit gondolt a világ különböző megnyilvánulásairól? Ide tartoznak a filozófiai művek, de az olyan szakmunkák is, mint az orvosi és jósszövegek, a mezőgazdasági és egyéb segédkönyvek. *2)* Mit mondtak és tettek az uralkodó osztály tagjai? Ide a történeti krónikák tartoznak, amelyek gondosan rögzítik ugyan az uralkodók és főhivatalnokok szavait és tetteit, vagyis a hagyományos értelemben vett történelmet, de közemberekkel e szövegekben nemigen találkozhatunk. A jogi esetgyűjtemény egyike azon kevés forrástípusnak, amelybe – a szöveg természetéből adódóan – az írástudatlan, befolyással nem rendelkező emberek is bekerülhettek. Emiatt a *Zouyanshu* és a shuihudi *Fengzhen shi* nem csak a jogtörténet szempontjából rendkívül értékes forrás, hanem életmód-, társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból is felbecsülhetetlen jelentőségű.

[24] A különböző dokumentumtípusokról és azok felépítéséről lásd Peng Hao: Tan „Zouyanshu" zhong de Xi Han anli. In: *Wenwu* 1993/8, pp. 33–34. [A Zouyanshuban található Nyugati Han-kori jogesetekről]. Peng összesen ötféle típust különböztet meg a *Zouyanshu* iratain belül, ám ezek közül három típust csak egy-egy dokumentum képvisel.

[25] A Han Gaozu korabeli esetek közlését lásd Jiangling Zhangjiashan Han Jian Zhengli Xiaozu: Shiwen yi.

[26] A Qin- és Zhou-kori esetek közlését lásd Jiangling Zhangjiashan Han Jian Zhengli Xiaozu: Shiwen er.

[27] Jiangling Zhangjiashan Han Jian Zhengli Xiaozu: Shiwen yi.

III. Han Gaozu korabeli esetek a *Zouyanshu*ban

1.

I. e. 196, Yidao 夷道 járás (Nanjun 南郡 tartomány).[28] A Jiu nevű számszeríjász a hivatalba hozza a Wuyou nevű férfit azzal a váddal, hogy azt behívták őrszolgálatra (*tun* 屯), de nem jelent meg az őrhelyén, hanem megszökött (*wang* 亡). Wuyou azzal védekezik, hogy mivel ő „barbár" (*man yi* 蠻夷), a közmunkaszolgálatot (*yao* 徭) és az adókat évi 56 garassal megválthatja, s ő meg is váltotta, így nem kell őrszolgálatra mennie. A vád szerint ez utóbbi kötelezettséget ugyan megválthatják a „barbárok", de a „Törvények a barbárokról" (*Manyi lü* 蠻夷律) nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely szerint ez az őrszolgálatra is vonatkozna. Wuyou beismeri bűnösségét, ám a járási hivatal a bizonytalanság miatt felterjeszti az ügyet a felsőbb szintre, mondván, hogy ha az őrszolgálat nem tartozik a megváltható kötelezettségek közé, akkor Wuyout derékban ketté kell vágni (*yao zhan* 腰斬 – a lefejezésnél súlyosabb kivégzésfajta),[29] ellenkező esetben viszont nem kell elítélni. Végül az igazságügyi miniszter hozza meg a végső döntést, mely szerint Wuyout ketté kell vágni.

2.

I. e. 196, Jiangling 江陵 járás. Egy Lu nevű ember feljelentést tesz, mondván, hogy öt évvel korábban (i. e. 201) a Dian nevű közembertől tizenhatezer garasért vett egy Mei nevű rabszolganőt, de az nemrég megszökött. Meit elfogják, s ő így vall: régen valóban Dian rabszolgája volt, de Chu (vagyis Xiang Yu 項羽 uralma) idején megszökött és feladta magát Hanban. Ám a népességnyilvántartásba (*mingshu* 名數)[30] nem vétette föl magát. Dian elfogta, s saját rabszolgájaként újra nyilvántartásba vétette, majd eladta Lunak. Mivel Mei úgy véli, hogy többé nem rabszolga (hiszen Chu és Han háborúja idején átszökött Hanba, amiért a Han uralkodó ígérete szerint szabadság járt), ezért szökését jogosnak tartja. A vallomást Dian, a régi gazda is megerősíti, de szerinte Meit ő törvényesen adhatta el, mivel az ő rabszolgájaként volt regisztrálva. Meiről a járás nem tud dönteni, ezért az ügyről jelentést tesz a tartományi szintnek. Döntést a passzus nem tartalmaz, csak két javaslatot: az egyik szerint Meinek tetováltatni kell az arcát,[31] s vissza kell adni őt Lunak (hiszen a nyilvántartásba vétel elmulasztása miatt nem tekinthető szabadnak, így a szökésért büntetés jár); a másik szerint Meit közemberré kell tenni (vagyis fel kell szabadítani).

3.

I. e. 197, Hu 胡 járás, Jingzhao 京兆 tartomány.[32] Linzi 臨淄 város bírósági írnoka (*yushi* 獄史), Lan, azt a megbízatást kapja, hogy kísérje a Nan nevű nőt Chang'anba 長安, a fővárosba. Az ügynek fontos történeti háttere van: i. e. 198-ban Han Gaozu császár elrendelte az egykori fejedelemségek nagy arisztokrata családjainak, hogy költözzenek a „Szorosokon belülre" (*Guanzhong* 關中), vagyis a birodalom jól védhető központjába, ahol

[28] A mai Hubei tartományi Yidutól északnyugatra.
[29] Hulsewé: *Remnants of Han law*. pp. 111–112.
[30] Szó szerint: „nevek és számok" (nyilvántartása).
[31] A tetoválásról lásd Hulsewé: *Remnants of Han law.* pp. 124–125.
[32] A mai Henan tartományban, Lingbaótól nyugatra.

a főváros, Chang'an is feküdt.[33] A rendelet célja az volt, hogy elejét vegye a távoli vidékek előkelőségei által szított lázadásoknak. A Nan nevű nő az egykori Qi 齊 fejedelemség leghatalmasabb családjából, a Tian 田 klánból származott, Linzi pedig Qi fejedelemség egykori fővárosa volt. Az írnok tehát a császári rendeletet hajtotta végre. Ám úgy tűnik, hogy útközben beleszeretett Nanba, s elvette feleségül. Ekkor már a Szoroson belül jártak (valószínűleg a Hangu-szorosról 函谷 van szó), de elhatározták, hogy visszaszöknek Linzibe. A nőre, aki betegséget színlelve a kocsiban maradt, fátylat adtak, míg Lin megpróbálta egy másik ember úti okmányát felhasználva kicsempészni őt a Szoroson. Az ellenőrzésen azonban fennakadtak, s elfogták őket. Lan többféle törvényt is megsértett, így kérdéses volt, hogy melyik alapján kell elítélni. Az ügyben végül az igazságügyi miniszter hozta meg a döntést, amely alapján Lant tetoválták és a legsúlyosabb fokozatú kényszermunkára, falépítésre (*chengdan* 城旦)[34] ítélték. Nan büntetéséről nem esik szó.

4.

Ezt az esetet a tanulmány utolsó pontjában elemezzük.

5.

I. e. 197, Jiangling járás. Egy Jun nevű közember jelenti egy rendőrállomás vezetőjének (*xiaozhang* 校長), Chinek, hogy a Wu nevű szökött rabszolgáját látták az állomásától nyugatra. Chi a Shi nevű tolvajfogóval (*qiudao* 求盜)[35] Wu után ered. Amikor azonban el akarják fogni, Wu ellenáll és kardjával megsebesíti a tolvajfogót, aki szintén megsebesíti Wut, és sikerül elfognia. A tárgyaláson Wu azzal védekezik, hogy Juntől még Chu idején – vagyis a 206-tól 202-ig tartó belháborúban – szökött meg, s hogy szabad emberként nyilvántartásba vétette magát a Han hatóságoknál. Mindezt Jun, a volt gazda is elismeri, ami azt jelenti, hogy ő elkövette a „gondatlan feljelentés" bűnét *(gao bushen* 告不審),[36] hiszen Wu nem számít többé a rabszolgájának. A „gondatlan feljelentés" büntetése egyértelmű, ezért a szöveg nem foglalkozik többet Junnel. Wut tehát nem terheli a szökés bűne, viszont a tolvajfogó megsebesítésével elkövetett egy másik bűnt. A vallató hivatalnok kijelenti, hogy bár nem volt bűnös, de amikor el akarták fogni, hagynia kellett volna magát, s a bíróság előtt mindent tisztázhatott volna. Azzal azonban, hogy megsebesítette a tolvajfogót, a hivatalnok szerint elkövette a „más megsebesítése bűnös szándékkal" (*zei shangren* 賊傷人) bűntettét. Wu azzal védekezik, hogy bár valóban megsebesítette a tolvajfogót, de ezt nem „bűnös szándékkal" tette, hanem hirtelen haragjában, mert látta, hogy ártatlanul el akarják fogni. (A „bűnös szándékkal" *[zei]* – vagyis előre megfontoltan – és a „verekedés közben" [*dou* 斗] – kb. „hirtelen felindulásból" – elkövetett bűntettek között éles különbséget tettek, az

[33] Az intézkedésre a Liu (Lou) Jing 劉(婁)敬 nevű főhivatalnok tanácsára került sor. Erről szóló beszédét, amelyben a fenti passzusban szereplő Qi-beli Tian nemzetség név szerint szerepel, lásd Liu Jing *Shiji*-beli életrajzában (Sima Qian: *Shiji*. Zhonghua Shuju, Beijing 1975, 99. fej. [A történetíró feljegyzései]). Az intézkedés alapján a *Shiji* szerint több mint százezer személyt költöztettek a Szoroson belülre.

[34] A büntetésről lásd Hulsewé: *Remnants of Han law* . pp. 128–129; Hulsewé: Ch'in law. pp. 14–15.

[35] A tolvajfogó amolyan poroszlót jelent, aki az alacsony szintű hivatalokban a bűnösök elfogásáért felel és egyéb, közbiztonsággal kapcsolatos feladatokat lát el.

[36] A „gondatlanságról" lásd Hulsewé: *Ch'in law*. p. 66/41. jegyzet; valamint az alábbi shuihudi cikkelyeket: A 64; B 24; C 4, 21; D 30, 35, 36, 80, 84 (Hulsewé: *Ch'in law;* Salát: *Büntetőjog*).

utóbbi büntetése jóval enyhébb volt.[37]) Végül Wu kénytelen elfogadni a hivatalnok értelmezését, s elismeri a bűnös szándékot. [38] A tolvajfogó is vád alá kerül, hiszen megsebesítette Wut. Ő azonban azzal védekezik, hogy a feljelentés alapján Wut szökött rabszolgának tartotta, s azért volt kénytelen megsebesíteni, mert elfogásakor Wu karddal rátámadt. Az ügyben végül az udvar (*ting* – valószínűleg az igazságügyi miniszter *[tingwei]*) dönt, úgy rendelkezve, hogy Wut tetoválják és ítéljék a legsúlyosabb fokozatú kényszermunkára, falépítésre (*chengdan* – vagyis a „bűnös szándéknak" megfelelő büntetést kapja), míg a tolvajfogót mentsék fel a vádak alól (*chu* 除).

6–13.

A passzusok rövidek és töredékesek, csak néhány tényt tartalmaznak egy-egy esetről, illetve megadják az igazságügyi miniszter ítéletét. Az ügyek többsége rabszolgák szökésével és irathamisítással kapcsolatos.

14.

I. e. 199, Anlu 安陸 járás, Nanjun tartomány. A járásfőnök feljelenti a Ping nevű bírósági írnokot, amiért az rejtegetett (*she ni* 舍匿) egy Zhong nevű embert, aki nem vétette magát nyilvántartásba. Ping beismeri bűnét. Az eset tehát egyszerű lenne, de Ping a meglehetősen magas, 9. nemesi rangfokozatot (*wu dafu* 五大夫) viseli, ami felveti a kérdést, hogy nem kell-e emiatt a büntetést enyhíteni.[39] A járási szintű döntés az, hogy a rangot nem kell figyelembe venni, mert a vonatkozó rendelet *(ling)* szerint – amelyet a passzus szó szerint idéz – mindazoknak, akik a rendeletnek a járási hivatalba történő megérkezte után harminc napon belül nem regisztráltatják magukat, a következő büntetések járnak: szakáll-leborotválás (*nai* 耐), másodfokú kényszermunka (*lichenqie* 隸臣妾)[40] és hivataltól való eltiltás (*gu*錮).[41] A nemesi rangot és a korábbi jutalmakat nem szabad figyelembe venni; és ugyanígy kell megítélni a vétkeseket rejtegetőket is. A járási szintű döntésről az illetékes Nanjun tartomány kormányzója beadványban értesíti az udvart, ez esetben nem az ügy kétséges megítélése, hanem amiatt, mert az érintett vádlott magas rangot viselt. Az udvar döntését a szöveg nem tartalmazza, a döntést feltételezhetően jóváhagyták.

15.

I. e. 200, Liyang 醴陽 járás, Nanjun tartomány. Liyang járás főnökét, Huit – aki a 10. nemesi rangfokozatot (*zuoshuzhang* 左庶長) viseli, s a 600 vékás hivatalnoki osztályba

[37] Hulsewé *Remnants of Han law.* pp. 253–54; Hulsewé: *Ch'in law.* p. 8; Salát G.: Az ítélkezést befolyásoló tényezők Qin állam törvényeiben. In: *Orientalista Nap 2001.* Szerk. Birtalan Ágnes – Yamaji Masanori, MTA Orientalisztikai Bizottság, ELTE Orientalisztikai Intézet, Budapest 2002, pp. 97–98.

[38] A shuihudi szövegek D 53-as cikkelye szerint ha egy bűnöző megöli az őt üldöző tolvajfogót, akkor a bíróság – a konkrét körülményektől függetlenül – vélelmezi a „bűnös szándékot", vagyis a bűnöst akkor is a súlyosabb büntetésre ítélik, ha a verekedés hevében, s nem előre megfontolt szándékkal ölte meg üldözőjét.

[39] A nemesi rangfokozatokról lásd például Loewe, M.: The Orders of Aristocratic Rank of Han China. In: *T'oung Pao* 48 (1960), pp. 97–174; Salát: Tényezők. pp. 92–94; Salát: *Büntetőjog*. pp. 146–148. Rangot általában katonai érdemekért kaphatott valaki. A Han-korban összesen húsz rangfokozat volt, s minél magasabb rangot viselt valaki, annál több kiváltsággal rendelkezett. A kiváltságok egy része jogi természetű volt, a rangtól függően például ugyanazért a bűnért enyhébb büntetés járhatott, vagy egyes büntetéseket a rangviselők pénzzel megválthattak.

[40] A szakáll-leborotválásról és a szóban forgó kényszermunka-fokozatról lásd Hulsewé: *Remnants of Han law*. p. 130.

[41] Az eltiltásról lásd Hulsewé: *Remnants of Han law.* pp. 135–140.

tartozik – feljelentik azzal, hogy meghatározott mennyiségű gabonát lopott a járás egyik hivatali raktárából. Hui elismeri bűnét, s elmondja, hogy a gabonát Shi írnokkal lopatta el, és két emberét bízta meg azzal, hogy a lopott árut értékesítsék. A gabonáért meghatározott összegű pénzt kaptak, amely jóval meghaladja azt a 660 garasos határt, amely feletti lopásért súlyosabb fokozatú büntetés jár. Az eset itt is egyértelmű, de felmerül a kérdés, hogy Hui büntetését nem kell-e enyhíteni amiatt, mert hivatalt visel. A szöveg itt egy törvényt *(lü)* idéz, mely szerint ha a lopott áru értéke meghaladja a 660 garast, akkor a büntetés tetoválás és első fokozatú kényszermunka (falépítés, *chengdan*); ha pedig hivatalnok lop, rajta is végre kell hajtani a csonkító büntetést (*xing* 刑 – a tetoválás is ilyennek számított), s a rangját nem szabad figyelembe venni. Az ügy valószínűleg azért került Nanjun kormányzója elé, mert az érintett személy hivatalnok volt, s magas rangot viselt.

16.

I. e. 201, Xinqi 新鄎 járás, Huaiyang 淮陽 tartomány.[42] A meglehetősen bonyolult eset úgy kezdődik, hogy Xinqi járás főnöke, Xin az alábbiakat jelenti felettesének, Huaiyang tartomány kormányzójának: a Wu nevű bírósági írnok elment, hogy „fellépjen a tolvajok és rablók ellen", de hosszú ideje nem tért vissza. A kormányzó gyanút fog, s kijelenti, hogy Wu talán gyilkosság áldozata lett, de a helyi hatóságok nem tettek semmit a tettes kézre kerítéséért, nem folytattak alapos vizsgálatot. Új vizsgálat indul, s a Mao törzs főnöke, Cang, aki egyben Xin járásfőnök házanépéhez (*sheren* 舍人) tartozik, hamarosan bevallja, hogy Xin utasítására ő és két társa, Bu és Yu ölték meg Wut. Az illetékes rendőrállomás főnöke, *C* és annak számszeríjásza, Zhui elfogta ugyan Cangot, de amikor ő közölte, hogy Xin járásfőnök utasítására cselekedett, elengedték. Cang vallomásának hatására Xin elismeri, hogy ő ölette meg Wut. Néhány hónappal korábban ugyanis szárazság volt a környéken, ezért a népnek esőáldozatot kellett bemutatnia, aminek megszervezéséért Wu felelt. Xin vidékre utazott, s amíg távol volt, Wu az ő kapuőrzőjének is elrendelte, hogy vegyen részt az áldozatban. Emiatt Xin dühös lett, s ráadásul amikor visszatért és megrótta Wut, az tiszteletlenül és rosszindulatúan felelt neki. Xin dühbe gurult és kardjával megpróbált lecsapni Wura, de az elmenekült. Tízegynéhány nap múlva jelentették Xinnek, hogy Wu fel akarja őt jelenteni a főminiszternél és a kormányzónál. Xin erre megijedt, s elküldte Cangot, hogy ölje meg Wut.

C és Zhui, az a két hatósági ember, akik elfogták, majd szabadon engedték Cangot, azzal védik magukat, hogy Cang a járásfőnök parancsára ölt. Végül, a hivatalbíró nyomására Xin, C és Zhui elismerik bűnösségüket (Cang ezt már korábban megtette; az ügy többi szereplője időközben meghalt vagy megszökött). A perben kiderül, hogy minden vádlott magas nemesi rangot visel, amelyeket még Chu (azaz Xiang Yu uralma) idején kapott. Úgy tűnik, e rangokat a Han kormányzat nem tekinti teljesen semmisnek, de a jelen esetben nem veszi őket figyelembe. A járási szint (amelyet az új járásfőnök, helyettese és egy bírósági írnok képvisel) így dönt: mind a négy vádlottat a „lefejezés a piactéren" (*qi shi* 棄市)[43] nevű halálbüntetésfajtára kell ítélni. Az ítélet több törvénycikkelyt idéz: „Aki bűnös szándékkal embert öl (*zei sharen* 賊殺人), azt fejezzék le a piacon" – ez vonatkozik a tényleges gyilkosra, Cangra. „Aki terveket sző (vagy felbujt egy másik embert) egy ember bűnös szándékú megölésére *(mou* 謀 *zei sharen)*, arra ugyanaz a törvény vonatkozik, mint a tettesre" – ez Xint, a járásfőnököt érinti. „Aki elengedi a foglyot, az ugyanazt a büntetést

[42] A mai Anhui tartományban, Taihetől északnyugatra.
[43] A büntetésről lásd Hulsewé: *Remnants of Han law.* pp. 109–110.

kapja, amely a fogolynak járna" – ez a törvény *C*-re, a rendőrállomás főnökére, és íjászára, Zhuira vonatkozik. Ez alapján mind a négyüknek ugyanaz a büntetés jár. A felettes döntését a passzus nem tartalmazza.

IV. Egy szökött rabszolga pere a *Zouyanshu*ban

Végezetül, hogy pontos képet alkothassunk a *Zouyanshu*ban található mintairatok formai és tartalmi jellegzetességeiről, a 4. számú dokumentumot teljes egészében közöljük. A szöveg egy szökött rabszolga ügyéről szól, és sokat elárul arról, hogy miként zajlott egy nem túl jelentős súlyú büntető eljárás a korai Han-korban:

Hu [járás járásfőnök-] helyettese, Xi, az alábbi jelentést bátorkodik benyújtani:

A tizenkettedik hónapban, *renshen* napján a Suo nevű *dafu* 大夫[44] a hivatalba vezette a Fu nevű nőt, s feljelentést tett, [azt állítván, hogy az] megszökött.

Fu ezt mondta:

– Valóban megszöktem, s hamis módon [úgy téve,] mintha nem szerepelnék a nyilvántartásában, felvétettem magam oda, mint a Ming nevű *dafu* rabszolganője. Ming feleségül adott a Jie nevű rejtett hivatalnokhoz.[45] Nem árultam el [Jiének, hogy korábban] megszöktem. Minden más úgy történt, ahogyan Suo állította.

Jie ezt mondta:

– Fu a nyilvántartásban Ming házához [tartozóként szerepel]. Én azt hittem, hogy nem titkol el semmit, s feleségül vettem, nem tudván, hogy korábban megszökött, s azt gondolván, hogy ő Mingnek a rabszolganője. Minden más úgy történt, ahogyan Fu állította.

Jiét vallatásnak (*jie* 詰) vetettük alá, mondván:

– Bár Fu úgy szerepel a nyilvántartásban, mint aki Ming házához [tartozik], de valójában szökevény. A törvényben ez áll: „Azt, aki feleségül vesz egy szökevényt, tetoválják és ítéljék falépítésre.[46] Ha nem tud [a szökésről,] az nem számít enyhítő [körülménynek]." Bár te, Jie, nem tudtál [a szökésről], attól még a „szökevény feleségül vétele" [bűnéért] kell kiszabni rád a büntetést. Mit mondasz erre?

Jie ezt mondta:

– Bűnös vagyok, ne oldozzanak fel!

Ming kijelentette:

– Minden úgy van, ahogyan Fu és Jie mondták.

Kikérdeztük Jiét, hogy korábban miért tetoválták [az arcát] és vágták le az orrát. Minden más úgy volt, ahogyan a vallomásokban szerepelt.

Az összegzés (*ju* 鞫) megállapította: Fu megszökött, s hamis módon felvétette magát a nyilvántartásba; Jie feleségül vette őt, nem tudván, hogy megszökött. Mindezeket alaposan kivizsgáltuk, de Jie bűnösségét kétségesnek találtuk; így őt őrizetben tartjuk, a többi érintett felett a járás már ítélkezett. A fenti jelentést bátorkodom benyújtani.

[44] A *dafu* a húsz rangfokozat közül alulról az ötödik.

[45] A „rejtett hivatalnok" (*yinguan* 隱官) azt a személyt jelöli, akit valamilyen csonkító büntetéssel sújtottak, majd miután visszanyerte szabadságát, egy olyan helyre osztottak be munkára, amely többé-kevésbé rejtve volt az emberek szeme elől. A szó tehát nem valamiféle hivatalnokot, hanem volt elítéltet takar (lásd például Shuihudi Qin Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: *Zhujian.* p. 93; Hulsewé: *Ch'in law.* p. 83/8. jegyzet).

[46] Vagyis a legsúlyosabb fokozatú kényszermunkára.

A hivatalnok (*li* 吏) véleménye a következő:

„Fu szerepelt a nyilvántartásban, mint aki Ming házához tartozik; amikor Ming feleségül adta őt Jiéhez, Jie nem tudta, hogy megszökött, ezért nem kell elítélni."

Másik vélemény:

„Bár Fu hamis módon felvétette magát a nyilvántartásba, valójában szökevény. Bár Jie nem ismerte a körülményeket, a »szökevény feleségül vétele« [bűnéért] kell kiszabni rá a büntetést: le kell vágni a bal lábfejét és falépítővé kell tenni."

Az udvar *(ting)* válaszában ez áll: „A »szökevény feleségül vétele« [bűnéért] kell kiszabni rá a büntetést; a törvény világos, nem kellett volna [ilyen] jelentést benyújtani."

A szöveg *Zouyanshu*-beli elhelyezkedése és a benne szereplő ciklikus jegyek azt mutatják, hogy az eset i. e. 197-ben történt. Az ügyben központi szerepet játszik a nyilvántartásba vétel kérdése, amelynek fontosságát a történelmi körülmények magyarázzák. Liu Bang i. e. 202-ben hosszú és rendkívül véres háborúsorozat után szerezte meg a trónt, s egyesítette Kínát. A háborúk hatalmas népességmozgásokkal jártak, a lakosság jelentős része elpusztult, más része elvándorolt. Az új kormányzatnak létérdeke volt, hogy a népességet nyilvántartásba vegye, hiszen az ilyen lajstromok adták az egész adórendszer alapját.[47] Ezért a dinasztia első éveiben mindenkinek regisztráltatnia kellett magát, méghozzá, ahogyan a 14. dokumentumban idézett rendelet előírta, a rendeletnek a járási hivatalba érkeztétől számított harminc napon belül. Ez persze sok visszaélésre adott alkalmat, ahogyan azt Fu, a szökött rabszolganő eseténél is láthatjuk.

A fenti eset alapján a Han-kori büntető eljárás menetét röviden így foglalhatjuk össze: Az eljárás a feljelentéssel (*gao* 告) indult, amit általában a sértett terjesztett a járási hivatal elé (jelen esetben Suo valószínűleg a rabszolganő eredeti gazdája volt). A perben először minden érintett megtette vallomását (*ci* 辭): ebben összefoglalták álláspontjukat, s ha őket vádolták, elsorolták mentségeiket. Nem kizárt, hogy a pernek ezen vagy a következő szakaszában a hivatalnokbíró kínvallatást is alkalmazott, mindenesetre feltűnő, hogy a *Zouyanshu*-beli esetek mindegyike beismerő vallomással zárul.[48]

A vallomások megtétele után következett a *jie* nevű percselekmény, amit a fentiekben 'vallatásnak' fordítottunk. A *jie* lényege az volt, hogy a vádlottra valamilyen módon nyomást gyakoroltak, például szembesítették a többi vallomással vagy a vonatkozó törvények rendelkezéseivel (a jelen esetben ez utóbbi történt). Ezután más tanúkat is kikérdezhettek vagy vallathattak, majd miután a bűnösséget megállapították, tisztázták a vádlott státusát és a büntetést esetleg módosító körülményeket. Ennek a lépésnek igen nagy jelentősége volt, mert a korabeli törvények számos, a vádlott személyéhez köthető enyhítő vagy súlyosbító tényezőt számításba vettek (pl. életkor, rang, foglalkozás stb.).[49] A jelen esetben Jie korábbi büntetése jött szóba, hiszen nem titkolhatta el, hogy korábban megcsonkították. A „büntetett előélet" súlyosbító tényezőnek számított.

A következő percselekmény az „összegzés" (*ju*) volt. Ebben röviden összefoglalták és lejegyezték a tényállást, majd – kétség esetén – az ügyet a megfelelő formula kíséretében felterjesztették a felettes hatósághoz. A per leírásához a fenti esetben két hivatalnoki

[47] Li Xueqin: „Zouyanshu" (shang). p. 29.

[48] A kínvallatás alkalmazásáról lásd a shuihudi iratok E 1–2 cikkelyeit. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a kínvallatást csak akkor alkalmazták, ha a finomabb módszerek nem vezettek eredményre (Shuihudi Qin Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: *Zhujian.* pp. 245–247; McLeod, K. C. D. – Yates, R. D. S: Feng-chen shih. pp. 130–133; Hulsewé: *Ch'in law.* 183–184; Salát: *Büntetőjog*. pp. 211–212.

[49] Az ítélkezést befolyásoló tényezőkről lásd Salát: Tényezők.

véleményt csatoltak az ügy megítélésével kapcsolatban, azt azonban nem tudjuk, hogy e vélemények melyik szinten születtek. Úgy tűnik, hogy az ügyet a tartományi szint változatlan formában továbbította a központi kormányzathoz (a szövegben szereplő *ting*, 'udvar' valószínűleg az igazságügyi miniszterre *[tingwei]* utal), legalábbis a dokumentum nem jelzi, hogy a tartományi szint foglalkozott volna a kérdéssel.

A jelen esetben a miniszter végül a két hivatalnoki vélemény közül azzal ért egyet, amelyik a törvény szó szerinti értelmezéséhez közelebb áll, vagyis Jiét elítéli. Az ítélet súlyosabb, mint amit a törvény előír, hiszen a kényszermunka mellett tetoválás helyett lábfejlevágással[50] sújtja a bűnöst. Ennek minden bizonnyal az az oka, hogy Jie korábban már követett el bűncselekményt. A dokumentum a miniszter feddő szavaival zárul, hiszen az eset egyértelmű volt.[51]

V. Összegzés

Az utóbbi években a különböző sírokból előkerült szövegek új távlatokat nyitottak az ókori Kína kutatásában. A számtalan különféle sírszöveg között különleges helyet foglalnak el a joggal kapcsolatos iratok, mivel egy-egy rendelkezés vagy jogeset nem csak a korabeli igazságszolgáltatásról nyújt információkat, hanem számtalan más területről is: a hivatalszervezetről, a gazdasági életről, a társadalmi értékekről stb. A zhangjiashani *Zouyanshu,* bár csupán 22 esetet tartalmaz, s ezek egy része is töredékes, rendkívül gazdag anyagot kínál a korai Han-kor kutatóinak. Mint a fentiekben láthattuk, a szövegben szereplő esetek igen változatosak, a hivatalnoki sikkasztástól kezdve a gyilkosságig mindenféle bűncselekménnyel találkozhatunk bennük, s a vallomásokból és jelentésekből elénk tárul a korabeli társadalom egy-egy kis szelete.

Az újonnan előkerült, törvénykezéssel kapcsolatos szövegek arra is lehetőséget nyújtanak, hogy ellenőrizhessük a ránk hagyományozódott történeti művek – elsősorban a *Shiji* 史記 és a *Hanshu* – egyes adatainak hitelességét. Bizonyos történeti események közvetlenül megjelennek az esetleírásokban. Például, mint láttuk, az arisztokrata családoknak a főváros környékére költöztetését i. e. 197-ben, amiről eddig csak a történeti munkákból tudtunk, a *Zouyanshu* is igazolja. A shuihudi és a zhangjiashani leletek a történetírók műveinek általánosabb állításait is alátámasztják: például mind a *Shiji,* mind a *Hanshu* azt állítja, hogy a korai Han-kori jogrendszer a Qin-beli törvények átvételével alakult ki. A két leletcsoportot összevetve kiderül, hogy a törvénykezés és a hivatalszervezet területén a Qin- és a Han-kor között valóban nem volt éles törés, a Han-ház – némi módosítással – Qin törvényeit alkalmazta. A történeti munkák tehát e tekintetben sem tévednek.

A zhangjiashani szövegek jogtörténeti szempontból is rendkívül jelentősek. A Han-dinasztia (i. e. 206 – i. sz. 220) – egy rövid megszakítással – négy évszázadig uralta Kínát, s államszervezete, intézményei óriási hatással voltak a későbbi korokra. Jogrendszere, törvényei minden későbbi dinasztia törvénykezési rendszerének alapjául szolgáltak. A zhang-

[50] A lábfej levágásáról lásd Hulsewé: *Remnants of Han law.* pp. 125–126.

[51] Az igazságügyi miniszterek hivatala minden bizonnyal igen túlterhelt volt, hiszen az egész birodalom minden kétséges ügyében itt kellett dönteni. Egy jellemző példa: a Du Zhou 杜周 nevű igazságügyi miniszter tényked ése alatt (i. e. 109–99) – *Hanshu*-beli életrajza szerint – „fogdájában soha nem őriztek száznál kevesebb hercegségi főminisztert vagy tartományi kormányzót, s mindig hat-hétezer tanút tartottak fogva az igazságügyi miniszter vagy a főváros börtöneiben." (Idézi: Hulsewé: Commandant of Justice. p. 251.) Bár e leírás nyilvánvalóan túlzó, nem csodálkozhatunk azon, hogy a miniszter igyekezett az egyértelmű ügyeket alacsonyabb szinten tartani.

jiashani leletek a Han-kori jog megszületésének, formálódásának éveiről tájékoztatnak minket, tehát abba az időszakba engednek betekintést, amelyben az érett császárkori jogrendszer intézményeinek, alapelveinek, jellemző gyakorlatainak előzményei és mintái kialakultak. Ezért a korai Han-kori jogi szövegek ismerete az egész császárkori kínai törvénykezés megértésének fontos előfeltétele.

Az ókori sírokból előkerült iratok még számos kutatási területet kínálnak, s bízvást remélhetjük, hogy a közeljövőben jó néhány új szöveget fognak találni a kínai régészek. E szövegek jól kiegészíthetik, gazdagíthatják, s némely területen módosíthatják azt a képet, amit eddig a ránk hagyományozódott munkákból az ókori Kínáról alkottunk.

Hivatkozott irodalom

Ban Gu: *Hanshu*. Zhonghua Shuju, Peking 1975 [A Han-dinasztia története]

Bielenstein, H.: *The Bureaucracy of Han Times.* (Cambridge Studies in Chinese History, Literature and Institutions) Cambridge University Press, Cambridge 1980

Chen Yaojun – Yan Pin: Jiangling Zhangjiashan Han mu de niandai ji xiangguan wenti. In: *Kaogu* 1985/12, pp. 1124–1129. [A jianglingi Zhangjiashannál talált Han-kori sír datálása és az ezzel kapcsolatos kérdések]

Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Han Law. Volume I. Introductory Studies and an Annotated Translation of Chapters 22 and 23 of the History of the Former Han Dynasty*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. IX.) E. J. Brill, Leiden 1955

Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in law. An Annotated Translation of the Ch'in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century B. C. Discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. XVII.) E. J. Brill, Leiden 1985

Hulsewé, A. F. P.: The Functions of the Commandant of Justice during the Han Period. In: *Chinese Ideas about Nature and Society. Studies in Honour of Derk Bodde.* Szerk. Le Blanc, C. – Blader, S., Hong Kong University Press, Hong Kong 1987, pp. 249–264.

Hulsewé, A. F. P.: Fragments of Han Law. In: *T'oung Pao* 76 (1990), pp. 208–233.

Jiangling Zhangjiashan Han Jian Zhengli Xiaozu: Jiangling Zhangjiashan Han jian „Żouyanshu" shiwen (yi). In: *Wenwu* 1993/8, pp. 23–25. [A jianglingi Zhangjiashannál talált Han-kori Zouyanshu szövegének átírata, első rész]

Jiangling Zhangjiashan Han Jian Zhengli Xiaozu: Jiangling Zhangjiashan Han jian „Zouyanshu" shiwen (er). In: *Wenwu* 1995/3, pp. 31–36. [A jianglingi Zhangjiashannál talált Han-kori Zouyanshu szövegének átírata, második rész]

Jingzhou Diqu Bowuguan: Jiangling Zhangjiashan sanzuo Han mu chutu dapi zhujian. In: *Wenwu* 1985/1, pp. 1–8. [A jianglingi Zhangjiashannál feltárt három sírból előkerült nagy mennyiségű bambuszlap]

Li Xueqin: „Zouyanshu" jieshuo (shang). In: *Wenwu* 1993/8, pp. 26–31. (Bővített újraközlése: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001, pp. 200–211.) [A Zouyanshu magyarázata, első rész]

Li Xueqin: „Zouyanshu” jieshuo (xia). In: *Wenwu* 1995/3, pp. 37–42. (Bővített újraközlése: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001, pp. 212–221.) [A Zouyanshu magyarázata, második rész]

Li Xueqin: „Suanshu shu” jieshao. In: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001, pp. 226–229. [A „Számtani kézikönyvről”]

Li Xueqin: „Yinshu” yu „Daoyintu”. In: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001, pp. 222–225. [A „Légzőgyakorlatok leírása” és a „Légzőgyakorlatok képekben”]

Li Xueqin: Lun Zhangjiashan 247 hao mu Han lü zhujian. In: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001 pp. 193–199. [A zhangjiashani 247-es számú sírból előkerült Han-kori törvényekről]

Liu, Yongping: *Origins of Chinese Law. Penal and Administrative Law in its Early Development.* Oxford University Press, Hong Kong, Oxford, New York 1998

Loewe, M.: The Orders of Aristocratic Rank of Han China. In: *T'oung Pao* 48 (1960), pp. 97–174.

McLeod, K. C. D. – Yates, R. D. S.: Forms of Ch'in Law. An Annotated Translation of the Feng-chen shih. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 41 (1981): 1, pp. 111–163.

P. Szabó S.: Tudomány és természetfilozófia az ókori Kínában. In: *A tudományos gondolkodás története.* Szerk. Ropolyi L. – Szegedi P., ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2000, pp. 35–60.

Peng Hao: Tan „Zouyanshu” zhong de Xi Han anli. In: *Wenwu* 1993/8, pp. 32–36. [A Zouyanshuban található Nyugati Han-kori jogesetekről]

Peng Hao: Tan „Zouyanshu” zhong Qindai he Dong Zhou shiqi de anli. In: *Wenwu* 1995/3, pp. 43–47. [A Zouyanshuban található Qin-kori és Keleti Zhou-kori jogesetekről]

Salát G.: Az ítélkezést befolyásoló tényezők Qin állam törvényeiben. In: *Orientalista Nap 2001.* Szerk. Birtalan Ágnes – Yamaji Masanori, MTA Orientalisztikai Bizottság, ELTE Orientalisztikai Intézet, Budapest 2002, pp. 90–102.

Salát G.: *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényeiről a shuihudi leletek alapján.* (Sinológiai Műhely 3.) Balassi, Budapest 2003

Shuihudi Qin Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: *Shuihudi Qin mu zhujian*. Wenwu Chubanshe, Beijing 1978 [A shuihudi Qin sírban talált bambuszlapok]

Sima Qian: *Shiji*. Zhonghua Shuju, Beijing 1975 [A történetíró feljegyzései]

Weld, S.: Chu Law in Action. Legal Documents from Tomb 2 at Baoshan. In: *Defining Chu. Image and Reality in Ancient China*. Szerk. Cook, C. A. –Major, J. F., University of Hawaii Press, Honolulu 1999, pp. 77–97.

Zhangjiashan Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu: Jiangling Zhangjiashan Han jian gaishu. In: *Wenwu* 1985/1, pp. 9–15. (Újraközlés: Li Xueqin: *Jianbo yiji yu xueshu shi.* Jiangxi Jiaoyu Chubanshe, Nanchang 2001, pp. 179–192.) [A jianglingi Zhangjiashannál talált Han-kori bambuszlapok ismertetése]